

Article Arrival Date**16.08.2020****Article Type****Research Article****Article Published Date****15.09.2020****Doi Number:** <http://dx.doi.org/10.38063/ejons.331>

SIİRT CAS EVLERİ MİMARİ İNCELEMESİ ve BİR ÖRNEK ÜZERİNDEN RESTORASYON ÖNERİLERİ

SIİRT CAS HOUSES ARCHITECTURAL EXAMINATION AND RESTORATION SUGGESTIONS THROUGH AN EXAMPLE

Bahar NAS

Gazi Üniversitesi Teknoloji Fakültesi İnşaat Mühendisliği Bölümü, Ankara, e mail:
baharnazbahar@gmail.com, ORCID: 0000-0001-5184-3057

ÖZET

Siirt, Güneydoğu Anadolu Bölgesinde yer alan birçok kültüre ev sahipliği yapmış Türkiye'nin bir ilidir. Doğu ile Batının arasında, kültür ve sanat açısından her dönemin izlerini taşıyan bir geçiş köprüsüdür. Bu araştırmanın odak noktası olan Siirt kent merkezi içerisinde her dönemin varlığını hissettiren, şaşırtacak kadar önemli yapılara sahip olan bir kültür mirası saklamaktadır. Ancak kültür mirası olan Cas Evleri'ne ilişkin detaylı çalışmalar yapılmamıştır. Bu kültürel miras ihmal edilmiş ve yok olmaya başlamıştır. Bu araştırmadaki amaç bu bölgede bir farkındalık yaratarak kültürel ve mimari miras varlıklarına sahip çıkıp, bu mirası belgelemek ve korunması için bilgi birikimi oluşturmaktır. Aynı zamanda mevcut restorasyon örneklerini inceleyerek öneri sunmaktır. İklimsel konforun, geleneklerin, kültürün ve mahremiyetin beraberinde getirdiği; Siirt'in geleneksel konut mimarisindeki, plan ve cephe tipolojilerindeki zenginliği bu bölgeyi geleneksel mimari kimliği bağlamında özel ve zengin kılmıştır. Mimari değeri yüksek olan bu geleneksel konut binalarının çoğu, önemli ölçüde hasarlıdır ve korunmalıdır. Yöntemsel olarak bu araştırma seçilen bir bölgeye odaklı bir 'Durum Çalışması' dır ve arazi çalışması gerektirmektedir. Bu nedenle odaklanan bölgede yapılan bazı çalışmalar şunlardır: arazi gezileri düzenlenmiştir, arazi üzerinde serbest el çizimi ile mevcut durumun tespiti için röleve çalışması yapılmış, ölçü alınmıştır. Daha fazla bilgi edinmek için yerli halkla görüşme yapılmıştır. Belgeleme yapmak için birçok fotoğraf çekilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mimari farkındalık, Kültürel miras, Geleneksel Mimari, Cas Evleri, Restorasyon.

ABSTRACT

As a South-eastern province of Turkey, Siirt has hosted many cultures. In terms of culture and art, this region is a transition bridge between West and East that bearing the traces of each period. This research focuses on Siirt that stashes surprisingly an important cultural heritage that has some trail from every period. But there has not been any detailed research about this heritage. As a result; the cultural and architectural heritages were ignored and has begun to disappear one by one. This research aims to create an awareness of cultural heritage in the region and to protect the cultural heritage. At the same time, the existing restoration samples are examined and offer suggestions. With its climatic comfort, customs, culture and The richness in plan and typology Siirt's traditional house architecture made this region special with its' traditional architectural identity. With high architectural values these traditional buildings are mostly damaged and they must be well protected. Methodologically this research is a 'Case Study' that is focused on a specific area in Tillo and requires field works. Therefore; some works that were done focuses on areas like these; site trips to focused area were

done, surveying studies on the site and some sketches were done, interview with indigenous people to get more information were done, so many photos were taken for documentation.

Keywords: Architectural awareness, cultural heritage, traditional architecture, cas houses, restoration.

GİRİŞ

Anadolu coğrafyasının değişik yörelerinde yaşayan toplulukların konut mimarisinde ekoloji, iklim koşulları ve yapı malzemeleri kadar toplumların yaşama biçimi ve gelenekleriyle, yüzyılların birikimiyle oluşan estetik zevkleri de etkili olmaktadır. Kültürel mirasımızın en önemli öğelerinden olan evlerimize en büyük tahribatı göç unsuru vermiştir. Bununla beraber tarihi mirasımıza sahip çıkma bilincinin, geniş halk kitlesine kazandırılmaması da bu büyük tahribatı olabildiğince hızlandırmıştır. Yapı malzemesine ve iklim şartlarına bağlı olarak Siirt'in konut mimarisi, karakteristik bir özellik göstermektedir. Temelden yukarıya doğru daralan kalın yüksek duvarlı kuleye benzeyen, açık gri renkli evler ilginç bir görünüm arz etmektedir. Yöremize özgü mimaride kullanılan cas'ın işçiliğinin zor maliyetinin yüksek ve dayanıklılığının daha az olması nedeniyle betona karşı direnememiş ve kaybolmayla yüz yüzedir. Bu çalışmada kültürel mirasımız olan Cas Evlerimize sahip çıkmak, gelecek nesillere ulaştırmak farkındalığını sağlamak ve yörenin kendine özgü mimarisini korumak için büyük öneme sahip Cas Evlerin doğru restorasyon teknikleriyle korunması amaçlanmaktadır.

SIİRT TARİHİ

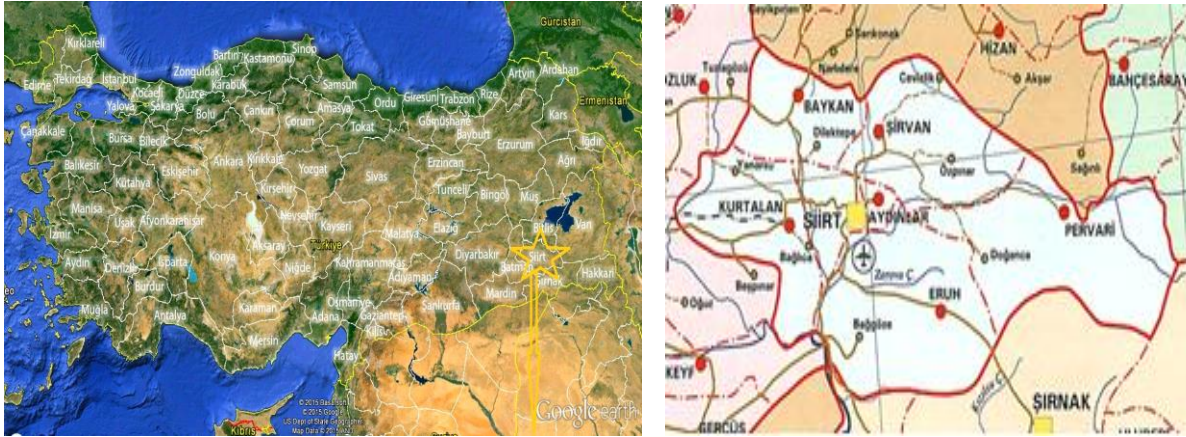
Yakın zamana kadar Siirt tarihinin M.Ö. IV. yy. öncesi bilinmemekteydi. Son yıllarda Siirt ilinde yapılan yüzey araştırmalarında Neolitik, Kalkolitik, Tunç, Hellenistik, Roma, Bizans, İslam ve Yakın Çağı kapsayan yörede Türk-İslam kültürünün etkisiyle biçimlenmiş olduğu tespitine varılmıştır. Dünya uygarlık tarihine damgasını vuran Anadolu ve Mezopotamya Uygarlıklarının kesiştiği noktada yer alan Siirt bir çok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Siirt-Türbe Höyükte Ege Üniversitesi tarafından yapılan kazılarda M.Ö. 6000'li yıllara kadar inilmiştir. Kazı da bölgenin bilinen tarihini değiştirecek Akad dilinde yazılmış kil tablet önemlidir. İslamiyet ten önce Siirt; Subarular, Hurriler, Mitanniler, Asuriler, Urartular, Medler, Persler, Selokitler, Romalılar ve Sasanilerin egemenlikleri altına girmiştir. İslami Dönemde Siirt; Halife Hz. Ömer zamanında Müslümanlıkla tanışan yöre 13. yy. da Moğolların saldırısına uğramıştır. Yine bu dönemde Siirt Emeviler, Abbasiler, Hamdaniler, Mervaniler ve Selçuklular egemenliğine girmişlerdir. Selçuklular dönemindeki parlak bir dönemin ardından, 1514 yılında Çaldıran Zaferiyle birlikte, Osmanlı İmparatorluğunun topraklarına katılmıştır. Cumhuriyet Döneminde Siirt; Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet'in kuruluşunda katkıda bulunan Siirt Cumhuriyetin kurulmasıyla İl olmuştur [1].

SIİRT COĞRAFYASI VE İKLİM ÖZELLİKLERİ

Coğrafi Özellikleri

Siirt ili Güneydoğu Anadolu Bölgesinde, Güneydoğu Torosların güney eteklerinde yer almakta olup, ilin güneyinde Şırnak ve Mardin, doğusunda Van, kuzeyinde Bitlis ve batısında Batman illeri bulunmaktadır (Şekil 1). 6,182 km² yüz ölçümü olan ilde, Merkez ilçeyle birlikte 7 ilçe, 12 belediye örgütlü yerleşme ve 263 köy bulunmaktadır. Dağlar, ovalar ve akarsuları: İlin kuzey ve doğu kısmını kaplayan dağlar, Güneydoğu Toroslarıdır. Siirt ilinde, plato ve yaylalar geniş bir yer kaplar. Akarsular boyunca uzanan vadiler genişleyip, ova hâlini almıştır. Botan Çayı, Van'dan Siirt'e girer. Doğudan

batıya akar. Siirt şehrinden geçerken güneye yönelir ve Dicle Nehrine katılır. Garzan ve Kızılsu Çayları ile Behrancı Deresi Dicle'nin küçük kollarıdır. Siirt ilinde önemli göller yoktur [2].

Şekil 1: Türkiye haritası üzerinde Siirt ili lojistik gösterimi

İklim özellikleri

Siirt ilinde genellikle kara iklimi hakimdir. Doğu ve kuzey bölgelerinde kışlar daha sert ve yağışlı, güney ve güneybatı bölgelerinde ise kışın ılık iklimine karşılık yazlar daha sıcak ve kuraktır. Ortalama yağış miktarı 700 mm. civarındadır. Siirt ilinde en sıcak günler Ağustos (46.0 °C) ve Eylül (39.9 °C) aylarında, en düşük sıcaklık ise Ocak (-19.3 °C) ve Şubat (-16.5 °C) aylarında yaşanmaktadır. 61 yıllık gözlemlere göre ildeki ortalama sıcaklık 15.9°C' dir (Tablo 1). İldeki ortalama kapalı günler sayısı 60.5, ortalama açık günler sayısı 154.0, ortalama bulutlu günler sayısı ise 151.2'dir. Yıllık ortalama bağıl nem %51 olup, bağıl nemin en yüksek olduğu ay %70 ile Ocak ve Aralık aylarıdır [3].

763

Tablo 1: Siirt iline ait meteorolojik analiz [4]

SIIRT	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Temmuz	Ağustos	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık	Yıllık
Ölçüm Periyodu (1939 - 2018)													
Ortalama Sıcaklık (°C)	2.7	4.2	8.3	13.8	19.3	26	30.6	30.1	25.1	18	10.4	4.8	16.1
Ortalama En Yüksek Sıcaklık (°C)	6.6	8.8	13.3	19.2	25.2	32.2	37.1	37	32.2	24.4	15.4	8.7	21.7
Ortalama En Düşük Sıcaklık (°C)	-0.6	0.5	4.1	8.9	13.6	19	23.4	23.2	18.7	12.7	6.3	1.6	11
Ortalama Güneşlenme Süresi (saat)	3.6	4.5	5.5	6.5	8.9	11.6	12.1	11.4	9.9	7.2	5.2	3.6	90
Ortalama Yağışlı Gün Sayısı	12.4	12	14	13.1	10.3	3.3	0.6	0.6	1.6	7.2	9	11.5	95.6
Aylık Toplam Yağış Miktarı (mm)	96.3	97.2	110.3	104.2	63.1	8.6	1.6	0.9	4.8	50.1	81.6	95.6	714.3
Ölçüm Periyodu (1939 - 2018)													
En Yüksek Sıcaklık (°C)	19.7	20.6	28.5	32.9	36.2	40.2	44.4	46	39.9	36.6	25.8	24.3	46
En Düşük Sıcaklık (°C)	-19.3	-16.5	-13.3	-4.1	2	8.2	13.1	14.4	8.5	0.3	-6.6	-14.6	-19.3

CAS MALZEMESİ

Siirt evlerini ilgi odağı haline getiren unsur dış görünümü ve cas malzemedir. Yöredeki konut mimarisinin önemli malzemesi olan “cas” şehir çevresinden sağlanan jips'in (alçı taşı) fırınlarda

yakılıp öğütülmesiyle elde edilen bir tür kaba alçıdır. Cas, önce yöredeki yatlardan çıkarılır ve yöreye özgü tandırlarda pişirilir. Pişirildikten sonra içi oyuk yalağa benzeyen bir taşın içine konur, iki tarafı delikli oldukça ağır bir taş yardımıyla katırın arkasına asılır. Katır düzeneğin etrafından döndükçe taşlar ezilir ve bir nevi çimento haline gelir. Cas maddesi yapımında; sadece kireç taşı vb. taşlar değil, aynı zamanda Siirt ili çevresinde bulunan molozlarla da kullanılarak bir karışım haline getirilir. Kuruması için piramit biçiminde üst üste yığılarak bir bütün halini alan cas harcı; suyu hapsetmiş olan bileşenlerin sudan arınması ve su miktarının azaltılması amacıyla altı yanıcı maddelerle doldurularak (genellikle odun) 3 gün boyunca fırınlama yöntemiyle kurutulur. Kurutma işleminin tamamlanmasıyla beraber bir tür topak haline gelen cas maddesi toz halini alabilmesi için tokmak yardımıyla ufalanır. Kullanım amacıyla bekletilen bu madde, mesken yapımı esnasında duvar ustaları tarafından gerekli görüldüğü miktarlarda kesme taş parçaları ve molozlarla bu cas malzemesini birleştirerek on beş-yirmi gün gibi bir sürede iki-üç katlı, tavanı kubbeli ev inşa ederler. Cas ile taş birbirine süratle yapıştığından, ustalar, şakul kullanmağa lüzum görmezler [5].

SIİRT İL SINIRLARI DAHİLİNDE 2863 SAYILI KANUN KAPSAMINDA ONARIMININ YAPILMASINA ACİL İHTİYAÇ DUYULAN VE RESTORASYONU TAMAMLANMIŞ TESCİLLİ EVLER

Siirt kent merkezindeki tescilli evlerden bugüne kadar gelen, halen ayakta durabilen evler; Abdullah Alp Evi, Suat ERTEKİN Evi, Ata-Makbule GÜNÇ Evi, İsmail ELÇİÇEK Evi, İbrahim AYDIN Evi ve Siirt Kültür Evidir (Şekil 2,3,4,5,6,7). Bu tescilli evlerden yalnızca Abdullah Alp Evi ve Kültür Evi restore edilmiştir, bu çalışmada Abdullah Alp Evi ‘nin restorasyonu incelenecektir [6].

764

Şekil 2: Abdullah Alp Evi Restorasyondan Önce ,Abdullah Alp Evi Restorasyondan Sonra [6].

Şekil 3: Suat Ertekin Evi [6].

Şekil 4: Ata-Makbule GÜNÇ Evi [6].

Şekil 5: İsmail Elçiçek Evi [6].

Şekil 6: İbrahim Aydın Evi [6].

Şekil 7: Kültür Evi Restorasyondan Önce [6].

Kültür Evi Restorasyondan Sonra [6].

CAS EVLERİ MİMARİSİ VE YAPI TEKNOLOJİSİ

Genel Özellikler

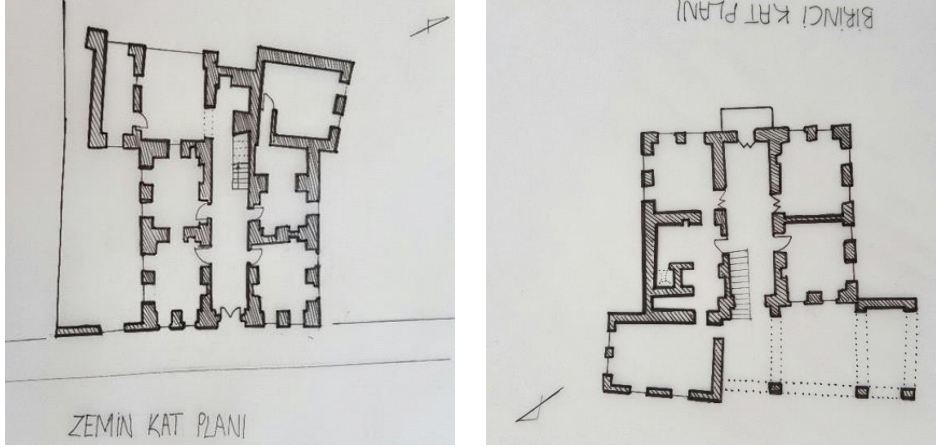
Adeta bir kaleyi andıran Siirt cas evleri özellikle duvarları yazın sıcaklığını kışın soğukunu önleyecek biçimde kalın örülmekte ince üstü kemerli dikdörtgen pencereler küçük tutulmaktadır. Evlerin duvar kalınlığı 80-120 cm. arasında değişmekte moloz taştan yığma tekniğiyle duvarlar cas malzemeyle sıvanmaktadır.

Sokak kapısından geçince bir iç avluya (havş) geçilir. Avlunun ortasında çiçeklik bölümü yer alır. Kapının hemen sağ köşesinde tuvalet ev müştemilatından bağımsızdır. Yine avluda evin su ihtiyacını karşılayan bir kuyu, köşede bir dibek bulunurdu. Evlerin kat yükseklikleri en fazla iki üç katlı olup, düz damla örtülüdür. Avlu geçildikten sonra “behu” denilen bir eyvana varılır. Yerler taş döşeli olup, yazları serinlik sağlardı. Behunun bir tarafından “irvi” denilen oturma odaları bir bakıma misafir ağırlama yerleri vardı. Yine behu’da “tefeye” denilen şömine bulunur, yemekler burada pişirilirdi. Şöminenin etrafı rafla çevrilidir. Yandaki duvarlarda cep şeklindeki tuzluklar, diğer tarafında “şeyhülmaalok” denilen çatal, kaşık, bıçak yerleri vardı. Behunun bir yanında ise birkaç merdivenle inilen “tabok” denilen mahzen bulunur. Bir nevi buzdolabı vazifesi gören bu yerde bozulabilecek yiyecekler saklanır. Behudan 10 15 merdiven basamağıyla ikinci kata çıkılır. Burada “çırtak” denilen bir salon, salonun etrafında “illi” denilen odalar bulunur. Çırtakın dip bölümünde “hamemoke” denilen küçük bir hamam bulunur. Dama çıkışın üzeri ise “cemelon” denilen çatıyla örtülüdür [7].

Plan Tipolojisi

Siirt kent merkezindeki cas evlerinde genel olarak görülen iki plan tipi vardır ve bunlar aşağıdaki gibidir [8]:

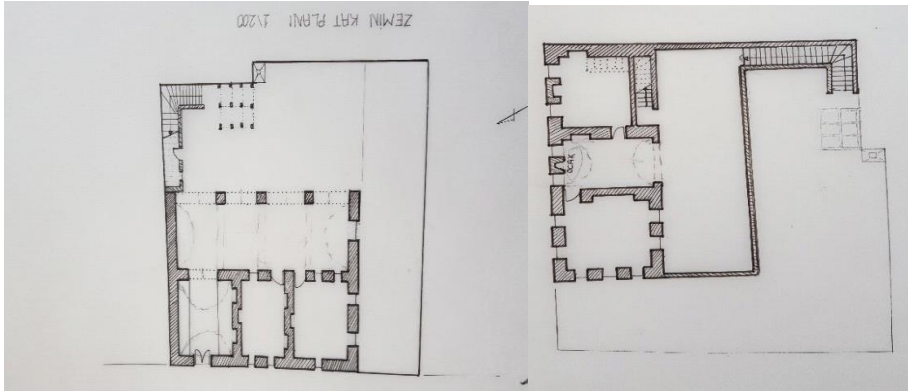
- **İç sofalı plan tipi:** İç sofalı evler iki katlı inşa edilmiştir. Sofanın her iki yönüne dizili odalar mevcuttur (Şekil 8). Sofa odalar arasındaki bağlantıyı sağlar. Ev halkının en çok kullandığı bölümler arasındadır. Bu palan tipine örnek olarak Abdullah Alp Evini gösterebiliriz [8].

Şekil 8: Abdullah Alp Evi Zemin ve Birinci Kat Planları [8].

- **Eyvanlı plan tipi:** Bu Plan tipinde avlu cephesine konumlandırılan bir eyvan mevcuttur ve bu eyvanda da bir ocak konumlandırılmıştır (Şekil 9). Yemekler burada pişirilir. Eyvanın sağında ve solunda odalara açılan kapılar bulunur. Bu palan tipine örnek olarak Kültür Evini gösterebiliriz [8].

766

Şekil 9: Kültür Evi Zemin ve Birinci Kat Planları [8].

Yapım Tekniği ve Malzeme Karakteristikleri

Duvarlar

Duvarlar yığma strüktürde (Şekil 10), düzgün kesme ve moloz taş malzeme ile örülmüştür [8].

Döşemeler

Düz döşemeler silindirik ahşap kirişler arasına toprak dolgu ile inşa edilmiştir (Şekil 10). Putrel ve demir profiller balkon konsolu ve döşemesinde kullanılmıştır [8].

Örtü Sistemi

Geleneksel Siirt Cas Evlerinin tamamına yakın büyük çoğunluğunda örtü sistemi beşik tonoz ve kubbedir (Şekil 10). Örtü Sistemi düzgün kesme ve moloz taş malzeme ile inşa edilmiştir [8].

Kapı-Pencere

Geleneksel Siirt Cas Evlerinin tamamına yakın büyük çoğunluğunda kapı-pencere doğramaları ahşaptır (Şekil 10). Bazı avlu kapıları demir profil ve sac levhalardan imal edilmiştir [8].

ABDULLAH ALP EVİNİN RESTORASYONU ÜZERİNDEN ÖNERİLER

2537 Karar no ile, 12.04.2001 tarihinde tescil edilen ve 2015 yılında restore edilen Abdullah Alp Evi, Siirt Cas Evlerinin karakteristik özelliklerini yansıtmaktadır. Mevcut yapım tekniğine ve malzemesine sadık kalınarak restore edilen Abdullah Alp Evi kullanılmadığı için yeniden harap olmaya başlamıştır. Yerinde tespit ile teras çatının bir bölümünün çöktüğü görülmüştür (Şekil 11). Abdullah Alp Evinin teras çatısı yalıtımı iyi yapılacak şekilde yeniden restore edilmelidir. Aynı

zamanda bu eve yeni bir fonksiyon yüklenmeli, kullanılmaya başlanması sağlanmalıdır. Çünkü cas malzemesi ile sıvanmış evler, içinde insan nefesi olduğu sürece kolay kolay çürümemektedir. Nitekim Abdullah Alp Evi gibi, Kültür Evi de restore edildikten sonra kullanılmadığı için harap olmaya başlamıştır. Siirt'in kültür hazinelerini korumak, yaşatmak ve gelecek nesillere aktarmak amacıyla satın alınarak restorasyonu tamamlanan tescilli, Abdullah Alp Evi gibi konak niteliğindeki büyük ölçekli evlerin hangi metotlarla işletileceğini araştırmak ve genel olarak kentin kültür varlıklarını korumak, yaşatmak ve tarihi dokuya uygun projeler geliştirmek amacıyla ilgili Siirt İl Kültür Turizm Müdürlüğü'nün ilgili personellerinden alınan bilgiler ve görüşmeler eşliğinde, kentin ihtiyacı doğrultusunda sunulabilecek yeni fonksiyon önerileri şöyledir:

- özel işletmeye kiralanabilir, butik otel veya lokanta olarak işletilebilir,
- konut olarak kiralama yoluyla değerlendirilebilir,
- Konukevi ve Kültür Sanat Merkezi olarak değerlendirilebilir, Türk sanat ve halk müziği, resim atölyesi, şiir ve sohbet odaları olarak planlanabilir,
- Kadın Aile Danışma Merkezi olarak değerlendirilebilir, kadınlara cam süsleme, mozaik, hat sanatı eğitimi vermeleri, yöresel hediyelik eşya yapmalarını sağlayarak meslek edinmeleri sağlanabilir.

Şekil 11: Abdullah Alp Evinin teras çatısının çöken bölümü

SONUÇ

Mimari değeri oldukça yüksek olan ve korunmaya değer olan kültür varlığı niteliğindeki Siirt Cas Evleri, yapım tekniği olarak diğer geleneksel konutlara göre farklı bir teknikle inşa edilmiş ve genellikle örtü sistemi kubbe ve tonoz şeklinde tasarlanmıştır. Bu durumun en temel sebebi ısıyı korumak ve doğal iklimlendirme sağlamaktır. Yapılan araştırmalar sonucunda ve Siirt İl Kültür Turizm Müdürlüğü'nden edinilen bilgiye göre günümüze kadar gelmeyi başaran tescilli evlerden yalnızca Abdullah Alp Evi ve Kültür Evi restore edilmiştir. Mimari özellikleri bakımından oldukça sağlıklı ve konforlu konutlar olan cas evlerinin korunması ve gelecek nesillere örnek teşkil edebilmesi için, ayakta durabilen, kurtarılabilecek olan diğer tescilli evlerinde, restore edilip, kültürel miras aktarımı sağlanmalıdır.

KAYNAKÇA

1. Özgen, N., Karadoğan S. (2009). Siirt Şehrinin Kuruluşu ve Gelişimi. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. Cilt: 19, Sayı: 2, Sayfa: 61-81.
2. Koday S., Koday Z., Kızıllan Y. (2017). Siirt İlinde Bir Mesken Kültürü: Cas Evleri. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 21(4):1369-1385.
3. <https://sanliurfaobm.ogm.gov.tr/SiirtOIM/Sayfalar/default.aspx>
4. <https://www.mgm.gov.tr/veridegerlendirme/il-ve-ilceler-istatistik.aspx?m=SIIRT>
5. Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresi 11 – 12 Eylül 2017 Komrat / Gagavuzya Özerk Bölgesi / Moldova Tebliğler Kitabı
6. Alper, M. C. (2012). Siirt İl Sınırları Dahilinde 2863 Sayılı Kanun Kapsamında Onarımının Yapılmasına Acil İhtiyaç Duyulan Tescilli Evler, Sanat Tarihçisi / Siirt Kültür ve Turizm Müdürlüğü.
7. “Sırlarını Cas Evlerinin Gizemli Kapılarında Saklayan Şehir” Kültürel Mirasımız Evler, Siirt Kültür ve Turizm Müdürlüğü.
8. Özavcı, D. (2019) Siirt Kent Merkezindeki Geleneksel Konut Mimarisinin Dokümantasyonu ve Tipolojik Plan Analizi. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Doktora Programı, Lefkoşa, KKTC.